

Sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen jasandako jazarpenak ongizate psikologikoan dituen ondorioak

Aitor Marchueta

aitor.marchueta@unavarra.es
Psikologia eta Pedagogia Saila
Giza eta Gizarte Zientziak Fakultatea
Iruñako Unibertsitate Publikoa

Juan Etxeberria

plpetmuj@ehu.es
Hezkuntzaren Ikerkuntza eta Diagnosi Metodoen Saila
Filosofia eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea
Euskal Herriko Unibertsitatea

GAKO-HITZAK: Hezkuntza. Jazarpena. Eskola. Haurtzaroa. Giza-eskubideak. Gay. Lesbiana.

1. SARRERA

Azken urteetan, sexu bereko pertsonenganako desira afektibo-sexualari aurre egiteko aldaketa ugari eman diren arren, gaur egungo gizartean, pertsona hauenganako etsakeriak bere horretan dirau. Etsakeri honek ondorio psikologikoak dakartza eta buruko osasunerako negatiboa da. Heltze prozesu on baterako, norberak bere buruaz duen irudia oinarritzkoa da. Gizakiok, geure errealitateaz identitate bat eraikitze eta gero zentzu zehatz bat emateko gaitasuna daukagu; beraz, gizakiak nor den definitzeko eta auto-kontzeptu hori gustuko duen edo ez ebaluatze aukera du. Arazoak sor daitezke *selfaren* dimentsioak ukatzen direnean, oinarritzko egitura psikologikoak deuseztatzen baitira, eta horrek eguneroko bizitzarekin aurrera jarraitzeko arazoak sor baititzake. Ongizate psikologikorik gabe, bizitza gogorra izan daiteke eta giza premiak ez asetzea ekar dezake (Trechera, 1997).

Sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen, asotan, pertsona estigmatizatuak dira, gizartetik baztertuak izateko arriskua

dute. Bazterkeria hori oso gaztetik eman daiteke, sexu bereko pertsonenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen *bullying*-a jasaten baitute arrazoi horrengatik. Ikerketa batzuen emaitzen arabera, kulturalki estigmatizaturik dauden eta *bullying*-a jasan duten pertsonen, buruko osasunean arazoak edukitzeko eta estres postraumatikora bultzatzen dieten sintomak izateko probabilitate gehiago dituzte behin eta berriz jasandako *bullying*-rengatik (Leymann eta Gustaffson, 1996).

*Bullying*aren inguruko ikerketen arabera, beste faktore batzuen artean, biktimizazioa, depresioa eta antsiarekin (Carney eta Merrell, 2001; Craig, 1998; Salmon, James, Cassidy eta Javaloyes, 2000), giza egokitzapen eta egokitzapen emozional baxuarekin (Crack eta Grotper, 1995; Nansel *et al.*, 2001), eta autoestimu baxuarekin (Carney eta Merrell, 2001; Olweus, 1994) erlazionatzen dira. Hawker eta Boutton-ek (2000) egindako berrikuspen meta-analitikoan, biktimizazioa depresioarekin, antsiarekin baino gehiago erlazionatzen dela iradokitzen du. Aldi berean, emaitzek, biktimaren estatusa erlatiboki denboran zehar iraunkor mantentzen dela adierazten dute (Olweus, 1977; Rivers, 2001).

Estres postraumatikora bultzatzen duten aipatutako sintomak, batez ere sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen beren aukera afektibo-sexuala onartzen ez dutenen artean aurkitu dira (Friedman, 1991; George eta Behrendt, 1988; Pilkington eta D'Augelli, 1995). Pertsona horiekien burututako ikerketen arabera, *bullying*a jasan izana eta aukera afektibo-sexuala ez onartzeak buruko osasunaren gaixotasun ezberdinekin erlazionatzen dira (Rivers, 2004). Hershberger eta D'Augelli-k (1995), sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen osasun mentala hobekien iragartzen zuen aldagaia norberaren aukera afektibo-sexualaren onarpena zela aurkitu zuten eta, era berean, norberaren aukera afektibo-sexualaren onarpena, etxean jasotako sostenguarekin harremanetan zegoela, baina *bullying* maila baxuak jasan zituzten pertsonen kasuan bakarrik. Bestalde, etxean jasotako sostenguak ez zituen *bullying* maila altua jasandako pertsonen buruko osasun arazoak arintzen.

Giza-sostengua, helburuen lorpena eta eguneroko eginkizunak sustatzen dituen eta zoritxarrekin erkideturik dauden arrisku faktoreei babesa eskaintzen dien baliabide gisa definitu daiteke (Furstenberg eta Hughes, 1995; Hobfoll, Dunahoo eta Monnier, 1995). Norberak bere testuinguruan bizi duen giza-sostengu mailak eragina dauka buruko osasunean (Vinokur eta Van Ryn, 1993).

Oro har, giza-sostenguak ondorio positiboak ditu ongizate psikologikoan, eta babes funtzioa du estresa sortzen duten bizitzako gertaerek dakartzaten ondorio negatiboen aurrean (Cohen eta Wills, 1985; Henderson, 1992; Lin eta Peek, 1999; Schwarzer eta Leppin, 1992; Turner eta Turner, 1999).

Sexu bereko bikoteekin burututako ikerketek agertzen dutenez, lagunak eta bikoteak ematen dute giza-sostengu gehien (Kurdek, 1988) eta, etxekoekin konparatuz, giza-sostengu iturri garrantzitsuen eta ohikoen bezala antze-

maten dituzte pertsona horiek (Bryant eta Demian, 1994; Elizur eta Mintzer, 2003; Green, 2000; Green eta Mitchell, 2002; Kurdek, 1988, 1989).

Aurreko faktoreekin batera, ongizate psikologikoarekin erlazionatuta dauden aldagaien artean genero identitateari dagozkion instrumentalitate eta espresibitate ezaugarriak daude. Instrumentalitatea ongizate psikologikoaren ohiko neurriekin erlazionaturik dago (Bassoff eta Glass, 1982; Sharpe, Heppner eta Dixon, 1995); pertsonalitatean instrumentalitate ezaugarri falta izatea autoestimu baxuarekin (Payne, 1987; Sharpe, Heppner eta Dixon, 1995; Whitley, 1983, 1988), antsiarekin (Payne, 1987) eta depresioa eta ego-kitzapen baxuarekin (Bromberger eta Matthews, 1996; Whitley, 1994) erlazionatzen da. Hainbat ikerketak gertakari estresagarri, negatibo eta sintoma psikologikoen artean, instrumentalitateak duen eragin moderatzailea agertu dute, nola gizonengan, hala emakumeengan ere (Nezu, Nezu eta Peterson, 1986; Roos eta Cohen, 1987; Wagner eta Compas, 1990); aldiz, espresibitate altua izateak kontrako efektua eragiten du (Wagner eta Compas, 1990).

Hala ere, androginia eredian oinarritzen diren ikerketa batzuek androginia autoestimuaekin erlazionatzen dela adierazten dute, hau da, instrumentalitate eta espresibitate ezaugarriak batera agertzea pertsonaren autoestimu altuago batekin erkidetzen da (Hollinger, 1983; Stake, Debbie eta Smalley, 1996).

Hauek guztiak kontutan hartuta, hauxe litzateke ikerketa honen helburu nagusia.

2. HELBURU NAGUSIA

Ebaluatu nahi da: zein neurritan azaldu dezaketen Euskal Herrian sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen ongizate psikologikoa haurtzaroan edota nerabezaroan bizitako estres egoerek edo *bullying*aren biktima izateak. Baita norberaren aukera afektibo-sexualaren onarpena, giza-sostengua eta sostengu emozionala, besteek pertsona hauen aukera afektibo-sexualaren onarpenaz-ukapenez duten pertzepzioa, eta pertsonalitatearen ezaugarri instrumentalak edota espresiboak zein neurritan molda dezaketen ongizate psikologikoa.

3. METODOA

3.1. Lagina

Laginketa «ez aleatoria» erabiliz, ikerketa honetan 119 subjektuk hartu zuten parte; % 96,6k homosexual bezala definitzen zuten bere burua, eta % 4k bisexual gisa. 85 gizon eta 32 emakume izan dira (2 subjektuk ez zuten bere sexua jarri), eta adinak 17-57 urte bitartekoak ziren ($\bar{x} = 37.9$, $SD = 8.24$).

3.2. Aldagaiak eta neurtresnak

1. Ongizate psikologikoa konstruktoaren adierazleak (adierazleak)

Menpeko aldagai bezala subjektuen *Ongizate Psikologikoa* dago. Horren adierazle gisa depresioa, antsia, afektu-balantza eta autoestimua neurtu ziren.

- *Depresioa*. Oro har, pertsonen funtzionamendu maila guztietan (bai jarrerazkoan, bai kognitiboa, baita fisiologiko-emozionalean ere) eragiten duen gogo aldaratearen desoreka gisa uler daiteke (Wu eta Anthony, 2000).

Aldagaia hau neurtzeko *Beck Depression Inventory*-ren (Beck, 1961) bertsio murriztua, 13 itemez osatua erabili zen, gure testuingurura egokitua eta balioztatua, (Páez *et al.*, 1986). Gure laginean lortutako barruko trinkotasunaren adierazlea $\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.88$ izan zen.

- *Antsia*. Lazarus-ek (1972) gizabanako eta ingurunearen arteko harreman partikular gisa definitu zuen antsia. Harreman honetan, gizabanakoak inguruneak bere baliabideak mehatxatu eta bere ongizatea arriskuan jartzen dituela uste du.

Antsiaren egoerak eta erantzunak neurtzeko *ISRA* (Tobal eta Vindel, 1986) inbentariotik ateratako antsiaren eskala murriztua erabili zen. Tresna horrek subjektuak emandako erantzun kognitibo, fisiologiko eta motoreak aztertzen ditu, eta antsiaren maila orokorra ebaluatzen du. Eskala hori 17 itemez osaturik dago, eta 5 puntutako Likert erantzun formatua (1 = ezer, 5 = asko) dauka. Lagineko emaitzetan lortutako Cronbach-en alpha indizea 0.93koa izan zen.

- *Afektu-balantza*. Gizabanakoaren izatean eta honek ingurunearekin daukan harremanetan eragiten duen zirrara da (Páez *et al.*, 1986). **Afektu negatiboa**, gertaera negatiboekin eta giza-ekintza kopuru baxuarekin erlazionatzen den bitartean, **afektu positiboa** giza-ekintza kopuru altuago eta desberdinekin erlazionatzen da (Clark eta Watson, 1988).

Afektibitatea edo gogo egoera, *Positive Affect-Negative Affect Scale* (*PANAS Scale*) izeneko tresnaren bitartez (Watson, Clark eta Tellegen, 1988) neurtu da. Eskala hori 20 itemez osaturik dago. Item guztiek Likert eskala erabiltzen dute (1 = ezer, 5 = asko). Alde batetik, Afektibitate positiboa eta negatiboa neurtzen dira eta, bestalde, baita subjektuaren afektu-balantza ere. Afektibitate negatiboa neurtzen duen azpieskalaren barne-kontsistentzia indizea 0.92 izan zen eta afektibitate positiboaren eskalarentzat 0.80.

- *Autoestimua*. Gizabanakoak bere buruarekiko duen jarrera, auto-kontzeptuaren osagai ebaluatiboa osatzen du, hau da, pertsona batek bere buruarekiko egiten duen balorazio orokorra (Páez *et al.*, 1986).

Rosemberg-ek (1965) Autoestimuaeren eskalaren bitartez, subjektuaren autoestimuaeren maila neurtu zen. Eskala dimentsio bakarrekoa da, 10 itez osaturik dago, eta 5 puntutako Likert erantzun formatua (1 = batere ados, 5 = guztiz ados) dauka. Lortutako Cronbach-en alpha indizea eskala honetarako, 0.85koa izan zen.

2. Aldagai askeak (prediktoreak edota moderatzaileak)

- *Jasandako bullying maila.* Honela definitu zuen Olweus-ek 1983. urtean: ikasle edo ikastalde jakin batek desabantaila-egoeran sumatzen duten beste baten edo taldearen aurka behin baino gehiagotan burutzen ditu(zt)en jazarpen fisiko edo psikologikoko jarrerak. Jokabide horek, biktima-egoeratik nor bere kabuz ateratzeko ezintasunaz eta beste ondorio batzuez gain, ikas prozesuan arazoak izatea eragin dezake (Del Barrio *et al.*, 2003).

Olweusek (1994) sortutako tresnaren bertsio murriztua (12 itemekoa) erabiliz neurtu zen, aldagaiaren bi adierazle erabiliz. Lehenengoa *bullying* izendatu dugu, eta haurtzaroan edota nerabezaroan *bullyingaren* biktima izana edo ez izana adierazten du. Bigarrenak, subjektuak jasandako jazarpen-kopurua adierazten du (0 = jazarpenik ez, 1 = batzuetan, 2 = astean behin, 3 = behin baino gehiagotan astean zehar).

- *Aukera afektibo-sexualaren ukapenarekiko sentsibilitate maila.* Sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonak beraien aukera afektibo-sexualaren ukapenarekiko duten sentsibilitatea maila bezala ulertu daiteke (McDonald, 1984).

Aldagai hau neurtzeko *Social Situation Scale* (McDonald, 1984) erabili zen. Tresna hau sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak zituzten gizonek, beraien aukera afektibo-sexualaren ukapena neurtzeko helburuarekin sortu zen; era berean, norberaren aukera afektibo-sexualaren onarpen maila neurtzen du. Horrela, eskalak, subjektu horiek hainbat giza egoeratan beren aukera afektibo-sexuala agerian geratzen denean sentitzen duten deserosotasun maila neurtzen du. Jatorrizko eskala 19 itez osaturik zegoen arren, ikerketa honetan, 3 item gehitu ziren, giza egoera berdinak mantenduz, baina sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten emakumeak aintzat hartzeko. Erabilitako erantzun formatua, 5 puntutako Likert eskala izan zen (1 = ezer, 5 = asko). Ikerketan lortutako Cronbach-en alpha indizea, 0.92koa izan zen.

- *Genero identitatea.* Historian zehar kulturalki bi maila sexualei egokitutako alderdietan oinarriturik norberak emakume edo gizon bezala egiten duen sailkapena. Gizabanakoak zein mailatan bere burua jotzen duen maskulinoztat (instrumentala: norberarekiko konfiantza) edo femeninoztat (espresiboa: sentsibilitate interpersonala) adierazten du (Kagan, 1964).

Maskulinitatea-instrumentalitatea eta feminitatea-espresibitatea *Bem Sex Role Inventory* (Bem, 1974) tresnaren bitartez operazionalizatzeko ziren, behin Espainiako populaziora egokitu eta berrikusita (Vergara, A., 1993). Erabilitako erantzun formatua, 5 puntutako Likert eskala izan zen (1 = ezer, 5 = asko). Ikerketa honetako Cronbach-en alpha indizeak, 0.80koa izan da maskulinitatea-instrumentalitatea eskalarentzat, eta 0.81koa feminitatea-espresibitatea eskalarentzat.

- *Etxekoengandik eta lagunengandik sumatutako giza-sostengua*. Giza-sostengua helburuen lorpena eta eguneroko eginkizunak sustatzen dituen, eta zoritxarrarekin lotutako arrisku faktoreei babesa eskaintzen dien baliabide gisa definitu daiteke (Furstenberg eta Hughes, 1995; Hobfoll, Dunahoo eta Monier, 1995).

Procidiano-k eta Heller-ek (1983) proposatutako 20 itemez osaturiko eskalak erabili ziren. Jatorrizko eskalan erantzunak ematerako orduan 3 aukera ematen ziren arren («bai», «ez», eta «ez dakit»), ikerketa honetan, informazio gehiago lortuko genuelakoan, 5 puntutako Likert eskala erabili zen (1 = ezer, 5 = asko). Lortutako Cronbach-en alpha indizea 0.93koa izan zen lagunengandik sumatutako giza-sostenguarentzat, eta 0.96 etxe-koengandik sumatutako giza-sostenguarentzat.

- *Etxekoengandik eta giza-sare hurbilenekoengandik norberaren aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpena*, hau da, gizabanakoak etxe-koengandik eta giza-sare hurbilenekoengandik sumatzen duen onarpena, bere aukera afektibo-sexualarekiko (Ross, 1915).

Rossek (1915) proposatutako neurtresana murriztuaren bertsioa erabili zen (Elizur eta Mintzer, 2003). 16 itemez osaturiko neurtresna honetan, subjektuak etxe-koengandik (8 item) eta giza-sare hurbilenekoengandik (8 item) bere aukera afektibo-sexualarekiko sumatzen duen onarpena neurtzen zuen. Beste eskaletan bezala, 5 puntutako Likert erantzun formatua (1 = ezer, 5 = asko) erabili zen. Lortutako barne-kontsistentzia indizeak onargarriak izan dira ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.74$ etxe-koen azpieskalarentzat eta $\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.80$, giza-sare hurbilekoen azpieskalarentzat). Aldagai hau operazionalizatzeko, bi indize eraiki ziren; lehenengoa, etxe-koengandik aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpena eta, bigarrena, sare hurbilenekoengandik norberaren aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpena.

3.3. Diseinua eta datu bilketaren prozedura

Diseinu selektibo transbertsala erabili da. Jatorrizko populazioa dela eta, zorizkoa ez den laginketa baten bitartez egin zen hautaketa. Gipuzkoako gay, lesbiana, bisexual eta transexual elkarteekin harremanetan jarri ginen ikerketa aurkezteko eta beraien parte hartzea eskatzeko helburuarekin.

Elkarteko kide bakoitzari gutunazal bat bidali zitzaion, parte hartu behar zuen ikerketaren azalpena, galdetegia eta erantzunak (anonimatua bermatuta) bueltatzeko frankeatutako gutunazal bat bidaltzen zitzaion.

400 galdetegi banatu ziren, eta 119 erantzun jaso genituen. Ikerketan parte hartu zutenek ez zuten izenik eman, ezta trukean dirurik jaso ere.

4. EMAITZAK

- *Profil soziodemografikoa*

Egoera zibilari dagokionez, erantzun dutenen profil soziodemografikoak agertzen digunaren arabera, subjektuen % 75.6 ezkongai dago, % 14.3k izatezko bikotea dauka, % 4.3 banandurik edo dibortziazatuta dago, eta % 3.4a bikotearekin bizi da, legez izena emanda. Subjektuen % 56.8k bikotea dauka egun, eta % 34.5 bikotearekin bizi da. Ikasketa mailari dagokionez, % 47.1ek unibertsitate-ikasketak bukatu ditu, % 10.9k unibertsitate-ikasketak bukatu gabeak, % 26.9k bigarren hezkuntzako ikasketak ditu, % 14.3k lehen hezkuntzako ikasketak eta subjektu bakar batek amaitu gabe ko lehen hezkuntzako ikasketak ditu. Lanbideari dagokionez, % 72.3k lan kontratu iraunkorra dauka, % 13.4k lan ez iraunkorra du, % 3.4 erretiratu edo pentsioduna da, % 5ek ikasle dirau, % 1.7 langabezian dago, eta subjektu bakar batek etxeko lanetan dihardu. Erlijio-sinismenei dagokionez, % 40 katoliko agertzen da, % 1.7 protestante, % 27.7k erlijiorik ez duela adierazten du, eta % 27.7k ez du Jainkoarengan sinisten. Bestetik, % 63.9k erlijiorik ez duela praktikatzan agertzen du, % 24.3k noizbehinka praktikatzan du eta % 7.6k askotan edo egunero. Ideologia politikoari dagokionez, % 25 ezker muturrean kokatzen da, % 60.3 ezkerrean, % 11.2 zentroan eta % 3.5ek eskuin muturraren aldekoa dela adierazten du. Bukatzeko, hileroko soldatari dagokionez, % 26.1ek 1000 euro baino gutxiago jasotzen duela agertzen du, % 53.9k 1000-2000 euro artean, % 17.4k 2000-3000 euro artean, eta % 2.6k 3000 euro baino gehiago irabazten duela adierazten du.

- *Eskola jazarpena*

Lagina osatzen duten subjektuen % 51.7k eskola jazarpena jasan zutela agertu zuen. Horietatik % 78.9k noizean behin jasan zuen, % 1.7k neurriko jazarpena eta % 19.3k astero noizean behin. Eskola jazarpena jasan zutenetik % 21.7k, bere aukera afektibo-sexualagatik jaso zuela agertu zuen.

Jasandako jazarpen moduari dagokionez, subjektuen gehiengo irainen ($n = 34$) eta esamesen ($n = 22$) objektu izan ziren. 19 subjektuk beste motatako jazarpen psikologikoa jasan zutela adierazi zuten (isolamendua, larderia, pintadak...) eta subjektu bakarrak jazarpen fisiokoaren biktima izan zela agertu zuen.

Jazarpena jasan zuten garaiari dagokionez, % 54.7k lehen hezkuntzan jasan zuela adierazi zuen, % 23.4k batxilergoan/lanbide-heziketan eta % 18.7k lehen hezkuntzatik hasita batxilergo/lanbide-heziketarainoko jazarpena izan zela esan zuen. % 3.1ek bakarrik adierazi zuen unibertsitatean jazarpena jasan zuela

Bukatzeko, jazarpen gogorra jasan zuten subjektuetatik (n = 11), azpimarratu behar da gehiengoak (n = 9) beren aukera afektibo-sexualagatik jaso zuela.

- «Ongizate psikologikoa» iragartzen duten aldagaiak

Erregresio anizkoitzaren bidezko analisia erabiliz, honako aldagaiak aztertu ziren: subjektuaren depresioa, antsia, afektu-balantza eta autoestimua. Horretarako, hierarkikoki eredu mailakatuen konparaketa egin zen menpeko aldagai bakoitzarekin. Horren helburua eredu zuhurrena hautatzea izan zen, eredu osoarekin desadostasunak izan gabe.

Erregresio anizkoitzarekin burututako analisisetan ondoko aldagaiak agertu ziren garrantzitsuen bezala: maskulinitatea-instrumentalitatea (1), feminitatea-espresibitatea (2), lagunengandik sumatutako giza-sostengua (3), etxeoengandik sumatutako giza-sostengua (4), aukera afektibo-sexualaren ukapenarekiko sentsibilitate maila (5), etxeoengandik aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpena (6), aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten etxeko kide kopurua (7), etxeoengandik aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpen indizea (6. eta 7. arteko elkarrekintza) (8), sare hurbilenekoengandik norberaren aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpena (9), aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten sare hurbileneko kide kopurua (10), sare hurbilenagatik aukera afektibo-sexualarekiko sumatutako onarpen indizea (9. eta 10. arteko elkarrekintza) (11), eta jazarpen-maiztasuna (12).

Emaitzen arabera, desadostasunik ez dago **depresio** aldagairako eredu osoaren eta murriztuaren artean. Hori dela eta, eredu murriztua zuhurrena denez gero, depresioa azaltzeko erabiliko dugun eredu izango da. Horrela, depresio aldagaiarekiko lortutako azkeneko ereduak, % 45.2ko aldakortasun osoa agertzen du. Aldagai honetan hurrengo prediktoreek azaltzen dira: etxekoen ukapena aukera afektibo-sexualarekiko, feminitate-espresibitate altua eta maskulinitate-instrumentalitate baxua, lagunengandik jasotako giza-sostengu baxua, aukera afektibo-sexuala agerian geratzen denean erabateko deserosotasuna, eta *bullying*-maiztasuna (ikus 1. taula). Beta koefiziente estandarizatuak eta korrelazio partzialak eta semi-partzialak begiratzen baditugu, ondorioztatu dezakegu depresioa iragartzen duten aldagai onenak lagunengandik jasotako giza-sostengu baxua, maskulinitate-instrumentalitate baxua eta aukera afektibo-sexualarekiko etxekoen ukapena direla.

1. taula
Depresiorako Azken Erregresio Eredua

Azken Eredua	<i>b</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>CI95% (b)</i>	<i>sr</i> ²	<i>pr</i> ²	<i>Tolerantzia</i>	<i>VIF</i>
Konstantea	20.425	4.006		5.099	0.000	12.48 to 28.36				
(1)	-0.112	0.037	-0.235	-3.066	0.003	-0.18 to -0.04	0.046	0.083	0.834	1.20
(2)	0.103	0.040	0.200	2.552	0.012	0.02 to 0.18	0.032	0.059	0.798	1.25
(3)	-0.102	0.030	-0.304	-3.387	0.001	-0.16 to -0.04	0.056	0.101	0.609	1.64
(5)	0.066	0.026	0.221	2.516	0.013	0.01 to 0.11	0.031	0.058	0.634	1.57
(6)	0.485	0.303	0.154	1.602	0.112	-0.12 to 1.08	0.012	0.024	0.532	1.88
(7)	1.000	0.431	0.483	2.318	0.022	0.14 to 1.85	0.030	0.049	0.113	8.86
(8)	-0.286	0.109	-0.609	-2.624	0.010	-0.50 to -0.07	0.033	0.062	0.091	11.02
(12)	0.772	0.353	0.159	2.188	0.031	0.07 to 1.47	0.023	0.044	0.922	1.08
F(8,104) = 12.53; p = 0.000						$R_a^2 = 0.452$				

(1) Maskulinitatea-instrumentalitatea, (2) Feminitatea-espresibitatea, (3) lagunengandik sumatutako giza-sostengua, (5) Aukera afektibo-sexualaren ukapenarekiko sentsibilitate maila, (6) Etxekoengandik sumatutako onarpena aukera afektibo-sexualarekiko, (7) Aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten etxeko kide kopurua, (8) Etxekoengandik sumatutako onarpen indizea aukera afektibo-sexualarekiko, (12) Jazarpen maiztasuna.

Antsia aldagaiari dagokionez, aurreko kasuan bezala, eredu osoa eta murriztuaren arteko desadostasunik ez dago. Horregatik, eta eredu murriztua neurritsuena delako, bera erabiliko dugu antisia azaltzeko eredu gisa. Horrela, antisia aldagairako lortutako azkeneko ereduak agertzen duenez

2. taula
Antsiarako Azken Erregresio Eredua

Azken Eredua	<i>b</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	CI95% (<i>b</i>)	<i>sr</i> ²	<i>pr</i> ²	Tolerantzia	VIF
Konstantea	13.616	8.416		1.618	0.109	-3.06 to 30.29				
(2)	0.250	0.107	0.191	2.344	0.021	0.03 to 0.46	0.033	0.047	0.921	1.086
(9)	0.722	1.286	0.060	0.561	0.576	-1.82 to 3.27	0.001	0.002	0.530	1.886
(10)	6.390	1.454	1.135	4.395	0.000	3.50 to 9.27	0.117	0.148	0.091	10.93
(11)	-1.528	0.327	-1.323	-4.672	0.000	-2.17 to -0.88	0.133	0.165	0.076	13.14
(12)	2.717	0.992	0.220	2.739	0.007	0.75 to 4.68	0.045	0.064	0.947	1.056
F(5,110) = 10.79; p = 0.000						$R_a^2 = 0.299$				

(2) Feminitatea-espresibitatea, (9) Sare hurbilenekoengandik sumatutako onarpena aukera afektibo-sexualarekiko, (10) Aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten sare hurbileneko kide kopurua, (11) Sare hurbilenekoengandik sumatutako onarpen indizea aukera afektibo-sexualarekiko, (12) Jazarpen maiztasuna.

(ikus 2. taula), % 30aren aldakortasun osoa aldagai honetan, hurrengo prediktoreek azaltzen dute: feminitate-espresibitate altua, aukera afektibo-sexualarekiko sare hurbilenekoen ukapena eta *bullying*-maiztasuna. Beta koefiziente estandarizatuak eta korrelazio partzialak eta semi-partzialak begiratzen badiugu, antsia iragartzen duten aldagai onenak aukera afektibo-sexualarekiko sare hurbilenekoen ukapena eta *bullying*-maiztasuna direla ondoriozta dezakegu.

Autoestimu aldagaiari dagokionez, aurreko kasuetan bezala, ez dago desadostasunik eredu osoaren eta murriztuaren artean. Horregatik, eta eredu murriztua neurritsuena delako, bera erabiliko dugu autoestimua azaltzeko eredu gisa. Horrela, autoestimu aldagairako lortutako azkeneko ereduak (ikus 3. taula) agertzen du, % 36ko aldakortasun osoa aldagai honetan, hurrengo prediktoreek azaltzen dutela: maskulinitate-instrumentalitate altua

3. taula
Autoestimuaeren Azken Erregresio Eredua

Azken Eredua	<i>b</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>CI95% (b)</i>	<i>sr</i> ²	<i>pr</i> ²	<i>Tolerantzia</i>	<i>VIF</i>
Konstantea	27.884	50.878		4.744	0.000	16.23 to 39.52				
(1)	0.214	0.059	0.293	3.631	0.000	-0.12 to 1.08	0.071	0.105	0.838	1.194
(2)	-0.168	0.065	-0.216	-2.597	0.011	-0.297 to -0.40	0.036	0.056	0.788	1.270
(3)	0.176	0.044	0.351	4.027	0.000	0.90 to 0.26	0.088	0.126	0.720	1.389
(6)	-1.742	0.487	-0.362	-3.578	0.001	-2.70 to -0.77	0.069	0.102	0.533	1.876
(7)	-1.442	0.623	-0.464	2.316	0.022	-2.67 to -0.209	0.029	0.045	0.136	7.340
(8)	0.549	0.163	0.765	-3.370	0.001	0.22 to 0.871	0.062	0.091	0.106	9.428
F(6,112) = 11.861; p = 0.000							$R_a^2 = 0.356$			

(1) Maskulinitatea-instrumentalitatea, (2) Feminitatea-espresibitatea, (3) Lagunengandik sumatutako giza-sostengua, (6) Etxekoengandik sumatutako onarpena aukera afektibo-sexualarekiko, (7) Aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten etxeko kide kopurua, (8) Etxekoengandik sumatutako onarpen indizea aukera afektibo-sexualarekiko.

eta feminitate-espresibitate baxua, lagunengandik jasotako giza-sostengu altua, eta aukera afektibo-sexualarekiko etxekoen onarpena. Beta koefiziente estandarizatuak eta korrelazio partzialak eta semi-partzialak begiraten baditugu, ondorioztatu dezakegu autoestimua iragartzen duten aldagai onenak lagunengandik jasotako giza-sostengu altua eta aukera afektibo-sexualarekiko etxekoen onarpena direla.

Azkenik, **afektu-balantza** aldagaiari dagokionez, aurreko kasuetan bezala, eredu osoa eta murriztuaren arteko desadostasunik ez dago. Hori dela eta, eredu murriztua neurritsuena izanik, afektu-balantza azaltzeko erabiliko

4. taula
Afektu-balantzaren Azken Erregresio Eredua

Azken Eredua	<i>b</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	CI95% (<i>b</i>)	<i>sr</i> ²	<i>pr</i> ²	Tolerantzia	VIF	
Konstantea	-2.181	9.882		-0.221	0.826	-21.7 to 17.40					
(1)	0.268	0.101	0.231	2.666	0.009	0.69 to 0.46	0.044	0.062	0.842	1.188	
(2)	-0.354	0.108	-0.293	-3.278	0.001	-0.56 to -0.14	0.067	0.090	0.788	1.269	
(3)	0.280	0.073	0.359	3.834	0.000	0.13 to 0.42	0.092	0.119	0.720	1.389	
(6)	-0.759	0.809	-0.102	-0.939	0.350	-2.36 to 0.84	0.005	0.008	0.538	1.860	
(7)	-2.035	1.048	-0.421	-1.942	0.055	-4.11 to 0.04	0.023	0.033	0.134	7.463	
(8)	0.631	0.273	0.566	2.312	0.023	0.90 to 1.172	0.033	0.047	0.105	9.528	
F(6,108) = 8.467; p = 0.000							R _a ² = 0.282				

(1) Maskulinitatea-instrumentalitatea, (2) Feminitatea-espresibitatea, (3) lagunengandik sumatutako giza-sostengua, (6) Etxekoengandik sumatutako onarpena aukera afektibo-sexualarekiko, (7) Aukera afektibo-sexuala ezagutzen duten etxeko kide kopurua, (8) Etxekoengandik sumatutako onarpen indizea aukera afektibo-sexualarekiko.

dugun eredia izango da. Horrela, afektu-balantza aldagairako lortutako azkeneko ereduak agertzen du, % 28ko aldakortasun osoa aldagai honetan, hurrengo prediktoreek azaltzen dutela: maskulinitate-istrumentalitate altua eta feminitate-espresibitate baxua, lagunengandik jasotako giza-sostengu altua eta aukera afektibo-sexualarekiko etxekoen onarpena. Beta koefiziente estandarizatuak eta korrelazio partzialak eta semi-partzialak begiratu baditugu, afektu-balantza iragartzen duten aldagai onena lagunengandik jasotako giza-sostengu altua dela ondoriozta dezakegu.

5. EZTABAIDA

Ikerketaren emaitzek erakusten dute jazarpen-tasa altuagoa dela sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonenganako, kontrako sexuarenganako desira afektibo-sexualak dituztenenganako baino (Olweus, 1991, 1993), batez ere, ohiko biktima izate tasari dagokionez.

Bestalde, hainbat ikerketetako emaitzatan *bullyinga* depresioa eta antsiarekin erlazionaturik dagoela baieztatzen da (Carney eta Merrell, 2001; Craig, 1998; Salmon, James, Cassidy eta Javaloyes, 2000). Hala ere, gure emaitzek ez dute adierazten *bullyingaren* eta autoestimu baxuaren arteko erlaziorik (Carney eta Merrell, 2001; Olweus, 1994).

Rivers-ek (2004) proposatutako zentzuan, gure emaitzek adierazten dute, *bullyingarekin* batera aukera afektibo-sexualaren ukapenaren sentibilitate-maila —subjektuak norberaren aukera afektibo-sexuala onartze-ko duen zailtasuna gisa ulertuta— depresioa igarri dezakeela. Hala ere, ez da baieztatzen sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen aukera afektibo-sexualaren onarpenak buruko osasunaren prediktore onena denik (Hershberger eta D'Augelli, 1995). Agian, emaitza kontraesankor hau ikerketa honetan konstruktoa operazionalizatu den moduagatik izan liteke. Ezin dugu ahaztu subjektu horiek, hainbat giza egoeraren aurrean, beren aukera afektibo-sexuala agerian geratzen deanean sentitzen duten deserosotasun maila eta norberaren aukera afektibo-sexualaren onarpen maila neurtzen ari garela. Hala ere, depresioaren prediktore onena ez izan arren, kontutan hartzekoa da aldagai honen prediktore, izan, badela.

Giza-sostenguari dagokionez, lagunengandik jasotako sostengua ongizatearen faktore garrantzitsua da; depresioa ez izatearen, afektu-balantza egokia izatearen eta autoestimua prediktore onenatarikoa izan baita gure ikerketan. Gure emaitzek, halaber, sendotu egiten dituzte Kurdek-ek (1988) lortutakoak, hau da, sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen ohiko giza-sostengua lagunak direla. Era berean, etxekoekin konparatuz gero, lagunak ohiko eta garrantzizko giza-sostengua- ren iturri dira (Bryant eta Demian, 1994; Elizur eta Mintzer, 2003; Green, 2000; Green eta Mitchell, 2002; Kurdek, 1988, 1989). Gainera, antsiaren prediktore onenetako bat pertsona horien aukera afektibo-sexualarekiko sare hurbilenekoen ukapena da.

Hona garrantzizko bat jotzen dugun beste emaitza bat: sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituzten pertsonen ongizatea azaltzerako orduan, lagunengandik jasotako sostengua nabarmena den arren, depresioa, ansia eta autoestimua prediktore onenatarikoa, aukera afektibo-sexualarekiko etxekoekin onarpen-ukapena izan da. Horrela, ondorioztatu dezakegu lagunak giza-sostengu iturri diren heinean, aukera afektibo-sexualarekiko etxekoekin onarpena ezinbestekoa dela ongizate psikologikoa lortzerako orduan.

Ongizate psikologikoa azaltzen duen beste aldagai bat subjektuen genero-identitatea izan da. Gure emaitzek adierazten duten bezala, instrumentalitate altua (Bassoff eta Glass, 1982; Sharpe, Heppner eta Dixon, 1995), espresibitate baxuarekin elkartuta (Wagner eta Compas, 1990), ongizate psikologikoarekin erlazionatzen da. Horrela, ikerketa honetan lortutako emaitzek adierazten dute ongizate psikologikoa egokiago azalduko litzatekeela maskulinitate-instrumentalitate ereditik androginia ereditik baino.

Ondorioz, gure emaitzek agertzen dute iraganean jasandako *bullying*-garen maiztasunak eragina duela subjektuaren ongizate psikologikoan eta jazarpen hori jaso zuten subjektuek depresio eta antsia maila altuagoak dituztela. Adierazi behar da hobeto azaldu den ongizate psikologikoaren adierazlea depresioa izan dela. Horrela, depresio maila altuagoak aurkezten dituen sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituen pertsonaren profila honako hau izango litzateke: haurtzaroan edota nerabezaroan *bullyinga* maiz jasan duen pertsona, erabat femenino-espresibo definitzen den pertsona, bere aukera afektibo-sexuala agerian geratzen denean erabat deseroso sentitzen den pertsona, bere lagunengandik giza-sostengu gutxi jasotzen duena, eta etxekoek bere aukera afektibo-sexuala onartzen ez duten pertsona. Bestetik, antsia maila altuagoak aurkezten dituen sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituen pertsonen profila honako hau izango litzateke: haurtzaroan edota nerabezaroan *bullyinga* maiz jasandakoa, erabat femenino-espresibo definitzen den pertsona eta sare hurbileneko kideek bere aukera afektibo-sexuala onartzen ez duten pertsona.

Azkenik, ongizate psikologikoaren adierazle positiboek dagokienez, autoestimua eta afektu-balantza egokia dituen sexu berekoenganako desira afektibo-sexualak dituen pertsonaren profila honako hau izango litzateke: maskulinitate-instrumentalitate altua eta feminitate-espresibitate baxua duen pertsona, bere lagunengandik giza-sostengu altua jasotzen duena, eta etxekoek bere aukera afektibo-sexuala onartzen duten pertsona.

Jasotze-data: 2008/11/19

Onartze-data: 2009/06/24

Abstract

Among the different difficulties gay-men and lesbians must face it is worth mentioning the high probability of being victims of bullying in their childhood and/or adolescence. To be more specific, our results show that more than half of the gay men and lesbians who took part in the study, have suffered some kind of harassment, and a 21.7% of them was a victim of bullying because of being homosexual. This fact, combined with the problem of creating social networks which provide sup-

port, difficulties when it comes to accepting their own sexual orientation and acceptance by other significant figures of homosexuality are capable of influencing on subjects' psychological well-being. Along with these factors, instrumentality and expressiveness dimensions of gender identity can also be factors which may influence on psychological well-being.

The results obtained in this study, carried out with 119 gay men and lesbians, suggest that the frequency of bullying suffered in childhood and/or adolescence influences today on subjects' psychological well-being and, more specifically, on depression and anxiety levels.

Our results also confirm the importance of social support provided by friends as well as the significance of counting on the acceptance of one's sexual orientation by families. However, the social support provided by families and the acceptance of homosexuality by close social networks do not seem to be significant regarding psychological well-being. Moreover, instrumental gender features seem to contribute to psychological well-being whereas expressive features exert the opposite effect.

Keywords: Education. Bullying. School. Childhood. Human Rights. Gay. Lesbian.

Entre las diversas dificultades a las que deben enfrentarse las personas con deseos afectivos sexuales hacia personas de su mismo sexo cabe citar la alta probabilidad de ser víctimas de bullying en la infancia y/o adolescencia. En concreto, nuestros resultados indican que más de la mitad de los gays y las lesbianas que participaron en el estudio, ha sufrido algún tipo de acoso, y de éstos un 21.7% fue víctima de bullying por tener deseos afectivos sexuales hacia personas de su mismo sexo. Este hecho, unido a los problemas de crear redes sociales proveedoras de soporte, las dificultades a la hora de aceptar la propia orientación sexual y la aceptación, por parte de los otros, de la opción afectivo-sexual constituyen factores susceptibles de influir en el bienestar psicológico de los sujetos.

Los resultados obtenidos en este estudio, realizado con 119 gays y lesbianas, sugieren que la frecuencia de bullying sufrido en la infancia y/o adolescencia influye en el bienestar psicológico de los sujetos en la actualidad y, más concretamente, en los niveles de depresión y ansiedad.

Asimismo, nuestros resultados confirman la importancia del soporte social proporcionado por los amigos así como la relevancia de contar con la aceptación por parte de la familia de la propia orientación sexual. Sin embargo, el soporte social proporcionado por la familia y la aceptación de la homosexualidad por parte de la red social cercana no parecen ser relevantes en lo que respecta al bienestar psicológico.

Palabras clave: Educación. Acoso. Escuela. Infancia. Derechos Humanos. Gay. Lesbiana.

Entre les diverses difficultés à auxquelles les personnes doivent faire face à ses désirs affectifs sexuels envers des personnes de leur même sexe, il convient citer la haute probabilité d'être victimes de bullying dans l'enfance et/ou l'adolescence. Concrètement, les résultats indiquent que plus de la moitié des gays et des lesbiennes qui ont pris part l'étude, a souffert un certain type de harcèlement, et le 21.7% a été victime de bullying pour avoir des difficultés aux problèmes de créer sirs affectif sexuels envers des personnes de son même sexe. Ce fait, des réseaux sociaux des fournisseurs support, des difficultés au moment d'accepter l'orientation sexuelle elle-même et l'acceptation par les autres significatifs de l'option affectif sexuelle constituent des facteurs susceptibles d'influencer le bien-être psychologique des sujets.

Les résultats obtenus dans cette étude, effectué avec 119 gays et lesbiennes, suggèrent que la fréquence de bullying souffert dans l'enfance et/ou l'adolescence influence le bien-être psychologique des sujets actuellement et, plus concrètement, dans les niveaux de dépression et anxiété.

De même, les résultats confirment l'importance du support social fourni par les amis ainsi que l'importance de disposer l'acceptation par la famille. Toutefois, le support social fourni par la famille et l'acceptation de l'homosexualité par le réseau social proche ne paraissent pas être significatifs en ce qui concerne le bien-être psychologique.

Mots clés: Éducation, Harcèlement, École, Enfance, Droits Humains, Gay, Lesbienne.

BIBLIOGRAFIA

- Bassof, E. S.; Glass, G. V. (1982): «The relationship between sex roles and mental health: A meta-analysis of twenty-six studies», *Counseling-Psychologist*, 10(4), 105-112 orr.
- Beck, A.T. et al. (1961): «An inventory for measuring depression», *Archives of General Psychiatry* 4, 561-571 orr.
- Bell, A. P.; Weinberg, M. S. (1978): *Homosexualities: A study of diversity among men and women*. New York: Simon & Schuster.
- Bem, S. L. (1974): «The measurement of psychological androgyny», *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162 orr.
- Bromberger, J.T.; Matthews, K.A. (1996): «A "feminine" model of vulnerability to depressive symptoms: A longitudinal investigation of middle-aged women», *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 591-598 orr.
- Bryant, S.; Demian, J. (1994): «Relationships characteristics of American gay and lesbian couples: Findings from a national survey», *Journal of Gay and Lesbian Social Services*, 1, 101-117 orr.
- Carney, A. G.; Merrell, K. W. (2001): «Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem», *School Psychology International*, 22(3), 364-382 orr.
- Cencillo, L. (2002): *Homosexualidad y Paradojas Sociales*. Madrid: Síntesis.

- Cohen, S.; Wills, T. A. (1985): «Stress, social support, and the buffering hypothesis», *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357 orr.
- Craig, W. M. (1988): «The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children», *Personality and Individual Differences*, 24(1), 123-130 orr.
- Crick, N. R.; Grotpeter, J. K. (1995): «Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment», *Child Development*, 66, 710-722 orr.
- Del Barrio, *et al.* (2003): «Del maltrato y otros conceptos relacionados con la agresión entre escolares, y su estudio psicológico», *Infancia y Aprendizaje*, 26(1), 9-24 orr.
- Echebarría, A.; Páez, D. (1989): *Emociones: Perspectivas Psicosociales*. Madril: Fundamentos.
- Elizur, Y.; Mintzer A. (2003): «Gay Males' intimate relationship quality: The roles of attachment security, gay identity, social support, and income», *Personal Relationships*, 10, 411-435 orr.
- Friedman R. C. (1991): «Couple therapy for gay couples», *Psychiatric Annals*, 18, 33-36 orr.
- Furstemberg, F. F.; Hughes, M. E. (1995): «Social capital and successful development among at-risk youth», *Journal of Marriage and the Family*, 57, 580-592 orr.
- George K. D.; Behrendt A. (1988): «Therapy for male couples experiencing relationship problems and sexual problems», *Journal of homosexuality*, 14, 77-88 orr.
- Green, R. J. (2000): «Lesbians, gay men, and their parents»: A critique of LaSala and the prevailing clinical «wisdom», *Family Process*, 39, 257-266 orr.
- Green, R. J.; Mitchell V. (2002): «Gay and lesbian couples in therapy: Private homophobia, relational ambiguity, and social support», Gurman, A. S.; Jacobson, N. S. (Ed.): *Clinical handbook of couple therapy* (3. argit., 546-568 orr.). New York: Guilford.
- Hawker, D. S. J.; Boulton, M.J. (2000): «Twenty years' research on peer victimization and Psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies», *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 41(4), 441-455 orr.
- Henderson, A. S. (1992): *Social support and depression*. Washington: Hemisphere Publishing Corp.
- Hershberger S. L.; D'Augelli A. R. (1995): «The impact of victimization on the mental health and suicidality of lesbian, gay, and bisexual youths», *Developmental Psychology*, 31, 65-74 orr.
- Hobfoll, S. E.; Dunahoo, C. A.; Monnier, J. (1995): «Conversation of resources and traumatic stress», in Freedy, J. R.; S. E. Hobfoll, S. E. (Ed.): *Traumatic stress: From theory to practice* (29-47 orr.). New York: Plenum.
- Hollinger, C. L. (1983): «Counseling the gifted and talented female adolescent: The relationship between social self-esteem and traits of instrumentality and expressiveness», *Gifted Child Quarterly*, 27(4), 157-161 orr.
- Kagan, J. (1964): «Acquisition and significance of sex typing and sex role identity», in M. L. & L. W. Hoffman (Ed.): *Review of child research*. New York: Russel Sage.
- Kurdek, L. A. (1988): «Perceived social support in gays and lesbians in cohabitating relationships», *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 504-509 orr.

- Kurdek, L. A. (1989): «Relationship quality in gay and lesbian cohabiting couples: A 1-year follow-up study», *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 39-59 orr.
- Lazarus, R.S.; Averill, J. (1972): «Emotion and cognition: With special reference to anxiety», in Spielberger C. D. (Ed.): *Anxiety: Current trends in theory and research, II. liburukia*. New York .
- Leyman H.; Gustafsson A. (1996): «Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorder», *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5, 251-175 orr.
- Lin, N.; Peek, M. K. (1999): *A handbook for the study of mental health: Social contexts, theories, and systems*. New York: Cambridge University Press.
- Mauk G.; Rodgers, P. (1994): «Building bridges over troubled waters: School-based postvention with adolescent survivors of peer suicide», *Crisis Intervention Time Limited Treatment*, 1, 103-123 orr.
- McDonald, G. J. (1984): *Identity congruity and identity management among gay men*. Unpublished doctoral dissertation. Ontario (Kanada): University of Windsor, .
- Miguel Tobal, J. J.; Cano Vindel, A. (1986): *Manual del Inventario de Situaciones y Respuestas de Ansiedad-ISRA*. Madril: Pirámide.
- Nansel, T. R. et al. (2001): «Bullying behaviours among U.S. youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment», *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100 orr.
- Nezu, A.; Nezu, C.; Peterson, M. (1986): «Negative life stress, social support, and depressive symptoms: Sex roles as moderator variable», *Journal of Social Behaviour and Personality*, 1, 599-609 orr.
- Olweus, D. (1977): «Aggression and peer acceptance in adolescent boys: Two short-term longitudinal studies of ratings», *Child Development*, 48, 1301-1313 orr.
- Olweus, D. (1994): «Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program», *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190 orr.
- Olweus, D. (1994): *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, UK: Blackwell.
- Paéz, D. et al. (1986): *Salud Mental y Factores Psicosociales*. Madril: Fundamentos.
- Pilkington N. W.; D'Augelli A. R. (1995): «Victimization of lesbian, gay, and bisexual youth in community settings», *Journal of Community Psychology*, 23, 33-56 orr.
- Procidano, E. P.; Heller, K. (1983): «Measures of perceived social support from friends and from family: Three validation studies», *American Journal of Community Psychology*, 11, 1-24 orr.
- Rivers, I. (2001): «Retrospective reports of school bullying: Stability of recall and its implications for research», *British Journal of Developmental Psychology*, 19, 129-142 orr.
- Rivers, I. (2004): «Recollections of bullying at school and their long-term implications for lesbians, gay, men, and bisexuals», *Crisis*, 25(4), 169-175 orr.
- Rosenberg, M. (1965): *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ross, M. W. (1985): «Actual and anticipated societal reaction to homosexuality and adjustment in two societies». *The Journal of Sex Research*, 21, 40-55 orr.

- Ross, P. E.; Cohen, L. H. (1987): «Sex roles and social support as moderators of life stress adjustment», *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 576-585 orr.
- Salmon, G. J.; Casidy, E. L.; Javaloyes, M. A. (2000): «Bullying a review: Presentations to an adolescent psychiatric service and within a school for emotionally and behaviourally disturbed children», *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5(4), 563-579 orr.
- Sharpe, M. J.; Heppner P. P.; Dixon W. A. (1995): «Gender role conflict, instrumentality, expressiveness, and well being in adult men», *Sex Roles*, 33(1-2), 1-18 orr.
- Stake, J. E.; Zand, D.; Smalley, R. (1996): «The relation of instrumentality and expressiveness to self-concept and adjustment: A social context perspective», *Journal of Social and Clinical Psychology*, 15(2), 167-190 orr.
- Trechera, J. L. (1997): «Los homosexuales vistos por sí mismos: Datos y conclusiones de una muestra española», in Gafo, J. (Ed.): *La homosexualidad: Un debate abierto*. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- Turner, R. J.; Turner, J. B. (1999): *Handbook of sociology of mental health*. Dordrecht (Herbehereak): Kluwer Academic Publishers.
- Vergara, A. (1993): *Sexo e identidad de género: Diferencias en el conocimiento social de las emociones y en el modo de compartirlas*. [Doktore tesia]. Euskal Herriko Unibertsitatea, Gizarte Psikologia eta Portaera Zientzien Metodologia Saila.
- Vinokur, A. D.; Van Ryan, M. (1993): «Social support and undermining in close relationships: Their independent effects on the mental health of unemployed persons», *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 350-359 orr.
- Wagner, B. M.; Compas, B. E. (1990): «Gender, instrumentality and expressivity: Moderators of the relation between stress and psychological symptoms during adolescence», *American Journal of Community Psychology*, 18(3), 383-406 orr.
- Watson, D.; Clark, L. A.; Tellegen, A. (1988): «Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales», *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070 orr.
- Wells, J. W.; Kline, W. B. (1987): «Self-disclosure of homosexual orientation», *Journal of Social Psychology*, 127, 191-197 orr.
- Withley, B. E. (1983): «Sex role orientation and self-esteem: A critical meta-analytic review», *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(4), 765-778 orr.
- Withley, B. E. (1984): «Sex-role orientation and psychological well-being: Two meta-analyses», *Sex Roles*, 12, 207-225 orr.
- Withley, B. E. (1988): «Masculinity, femininity and self-esteem: A multitrait-multimethod analysis», *Sex Roles*, 18(7-8), 419-431 orr.
- Wu, L.; Anthony, J. (2000): «The estimated rate of depressed mood in US adults: recent evidence for peak in later life», *Journal of Affective Disorders*, 60, 159-171 orr.
- Zubieta, E.; Páez Rovira, D.; Mayordomo S. (2004): «Identidad: autoconcepto, autoestima, autoeficacia y locus de control», in Fernández Sedano *et al.* (Koord.): *Psicología social, cultura y educación* (125-194 orr.). Madril: Pearson.